

УДК 811.161.1²43:378.147.091.33:34

<http://orcid.org/0000-0002-6384-154X>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СКЛАДНИКА ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Куплевацька Л.О., канд. філол. наук (Харків)

У статті розглянуто особливості та методичні засоби формування професійного складника вторинної мовної особистості іноземних студентів юридичних спеціальностей на заняттях з російської мови як іноземної, проаналізовано сучасні напрямки вивчення вторинної мовної особистості та професійної особистості як її складової, розглянуто її полілінгвальний характер у іноземних студентів, наведено приклади методичних завдань із формування такої особистості та аналіз навчальних посібників із мови навчання, що розроблені на кафедрі мовної підготовки, визначено шляхи подальшого наукового пошуку.

Ключові слова: акмеологічна особистість, вторинна мовна особистість, лінгвоактивність професії, професійний складник вторинної мовної особистості.

Куплевацкая Л.А. Особенности формирования профессиональной составляющей вторичной языковой личности иностранных студентов юридических специальностей. В статье рассматриваются особенности и методические приёмы формирования профессиональной составляющей вторичной языковой личности иностранных студентов юридических специальностей на занятиях по русскому языку как иностранному, проанализированы современные направления изучения вторичной языковой личности и профессиональной личности как её составляющей, рассмотрен полилингвальный характер языковой личности иностранных студентов, приведены примеры методических заданий по формированию профессиональной составляющей личности на занятиях по русскому языку как иностранному, дан анализ учебных пособий по языку специальности, созданных на кафедре языковой подготовки, намечены пути дальнейшего научного поиска.

Ключевые слова: акмеологическая личность, вторичная языковая личность, лингвоактивность профессии, профессиональная составляющая вторичной языковой личности.

Kuplevatskaya L.A. Specifics of forming a secondary linguistic professional personality of foreign law students. The article deals with the specifics of forming a secondary linguistic professional personality of foreign law students during RFL classes at the department of language training of V.N. Karazin Kharkov National University. The author has analyzed current trends in studying a secondary linguistic personality and a secondary linguistic professional personality based upon a language learning environment. The analysis includes the polylingual nature of a secondary professional personality in foreign students and insufficiency of a mother-tongue linguistic personality development for forming a professional personality. The article contains examples of drills to form a secondary linguistic professional personality intended for classroom and self-study work that include texts of documentation the future specialists are to work on in the course of their professional activity, which reflects a current paradigm of teaching languages in the higher school. The article includes a list of textbooks on the specialty language created at the department. The body of these books comprises materials in the principal fields of study, such as theory of state and law, civil law, and criminal law that will be the subjects of the qualifying examinations during the third and the fourth – final – year of study. The author suggests that an incomplete secondary linguistic personality or only its individual features are formed in the course of learning Russian as a foreign language; and proposes the dynamics of further development of foreign law students' secondary language professional personality from socio-linguo-cultural self-identification to a formation of a competitive in-demand personality which is ready for successful socialization and adaptation to the labour market and is actively developing up to the acmeological personality.

Key words: acmeological personality, professional linguoactivity, professional content of secondary linguistic personality, secondary linguistic personality.

Зміна сучасної наукової парадигми викладання мов, суть якої полягає у переорієнтації уваги з вивчення мови як системи на дослідження мовних явищ у поєднанні з особистістю конкретного етносу та його культурою, ввела в обіг нові відповідні концепти досліджень. Перш за все, це запропонований Ю.М. Карауловим [12] концепт *мовної особистості* (далі – МО), який більшість дослідників вважає інтегративним, та концепт *вторинної мовної особистості* (далі – ВМО), що походить від нього й уживається щодо МО під час навчання

іноземних мов. Тлумачення цих концептів у сучасній дослідницькій літературі різняться, що відбиває науковий пошук сьогодення, а саме: виділення структури МО та її змісту.

У сучасних дослідженнях, присвячених проблемі вивчення мовної особистості, виділяється декілька основних напрямків [16: 31], серед яких вивчення вторинної мовної особистості (Н.Д. Гальскова [4], М.Г. Євдокимова [8], І.І. Халеева [23] та ін.) розглядається у рідчій дослідження МО як більш вузьке явище [13: 85]. Дискусія щодо виділення ВМО із загальної теорії МО завершилась твердженням про «приоритетність завдання формування ВМО в умовах вищого освітнього закладу» [16: 32].

Сучасна лінгводидактика, психолінгвістика та соціолінгвістика оперують концептами МО та ВМО досить активно, а в методиці навчання мов іноземних студентів вивчення формування, змісту та складників ВМО лише на початку [16]. Саме це зумовлює **актуальність** аналізу, запропонованого у даній статті.

Для нашого дослідження актуальним поняттям буде *професійна особистість як складник вторинної мовної особистості*.

Вивчення особливостей формування ВМО в деяких професійних сферах вже мало місце. Вчені наводять низку спеціальностей, в яких досліджувалась професійна складова ВМО: музиканти, перекладачі, лікарі, бізнесмени, економісти, філологи та фахівці немовного вишу (О. Дем'яненко [5], В.Ф. Дороз [6], М.Г. Євдокимова [7], О.Б. Петрова [19] та ін.).

Обрана нами за **об'єкт** дослідження професійна складова ВМО іноземних студентів *юридичних* спеціальностей не вивчалась, що дозволяє говорити про **наукову новизну** запропонованої роботи.

Мета даної статті – проаналізувати особливості формування професійного складника ВМО іноземних студентів-юристів. Для досягнення мети вирішимо такі завдання:

- розглянути проблему тлумачення ВМО у сучасній методиці викладання мов;
- охарактеризувати проблему тлумачення ВМО іноземних студентів;
- описати й проаналізувати практичний досвід кафедри мовної підготовки з формування професійного складника ВМО іноземних студентів на основі навчальних посібників з мови навчання для

студентів юридичних спеціальностей;

– визначити шляхи подальшого вдосконалення мовної підготовки іноземних студентів-правників.

Аналіз останніх досліджень. Одностайність у визначенні формування ВМО як головної мети навчання іноземних мов і результату іншомовної підготовки у вищій школі, як «одного з найважливіших понять міжкультурної комунікації» [3] не виключає наявності *розбіжностей* у баченні змісту ВМО.

Як «здатність здійснювати міжкультурну комунікацію, реалізуючи тим самим прагматичні цілі мовлення» розуміє ВМО В.В. Красних (переклад наш – Л.К.) [14: 187]. А.В. Соломаха [20] та О.М. Осіянова [17] пов'язують ВМО із мовною картиною світу. О.М. Осіянова розглядає ВМО як «сукупність рис людини, яка засвоїла мовну картину світу носіїв мови, що вивчається, і «глобальної» (концептуальної) картини світу, що дозволяє людині зрозуміти нову для неї соціальну дійсність» (переклад наш – Л.К.) [18: 191].

Е.Г. Азімов, А.М. Щукін і Ф.С. Бацевич називають ВМО «особу, залучену до культури народу, мова якої вивчається», що «може реалізувати себе в діалозі культур» (переклад наш – Л.К.) [1: 45; 3]. Н.Д. Гальскова розуміє ВМО як «сукупність здібностей до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, тобто на рівні розуміння всіх культурних, психологічних, історичних та інших особливостей носія мови» (переклад наш – Л.К.) [4: 65].

Переконливим є бачення структури ВМО В.В. Красних, для якої ВМО – «сукупність особистостей *мовної, мовленнєвої, комунікативної*» (переклад наш – Л.К.) [14: 187].

А.В. Соломаха відокремлює ВМО від вторинної комунікативної особистості: «розуміння мовних явищ іноземної мови на рівні вербальних прецедентів, концептів, дозволяє говорити не про вторинну комунікативну, а про вторинну мовну особистість» (переклад наш – Л.К.), що є, з точки зору науковця, першим рівнем ВМО [20].

Дослідження формування ВМО та ВМО *правників* здійснюються у кількох напрямках:

– формування вторинної *україномовної* особистості правника в умовах мовного середовища в полілінгвальному просторі України у зв'язку з посиленням ролі української мови як єдиної державної, що для правознавців має суттєве значення (В.Ф. Дороз; Л.І. Мацько),

та в умовах рідного мовного середовища російськомовної особистості юриста у зв'язку з лінгвоактивністю спеціальності (С.Н. Базаров);

– ВМО досліджується під час вивчення іноземних мов студентами-юристами у *позамовному середовищі* (С.Н. Базаров; О.В. Кравець та ін.);

– крім вищезгаданих, досліджується ВМО іноземних студентів-юристів при навчанні РМІ в *мовному середовищі*, яке для студента не є рідним (І.М. Суботіна). Проте таких досліджень небагато.

Активне дослідження навчання іноземної мови студентів юридичних спеціальностей зумовлено тим, що професійна компетентність правознавця потребує лінгвістичної складової, що передбачає такі вміння як: працювати з офіційними документами, володіти ораторськими здібностями, професійно ставити питання та аргументовано відповідати, впевнено оперувати фактами, доводити правомірність тверджень, вести перемовини, вміло підводити підсумки, запам'ятовувати великі обсяги текстового матеріалу офіційно-ділового стилю мовлення тощо. Деякі вчені наголошують на необхідності для правників володіти вміннями інтерпретувати текст та користуватись емоційними компонентами мовлення [2; 22]. Лінгвоактивність правників формується під час навчання й продовжує розвиватися протягом всієї професійної діяльності, визначаючи, разом із іншими якостями, професійний рівень фахівця. Про це свідчить перелік дисциплін, що вивчаються студентами юридичних спеціальностей у ВНЗ: судове мовлення, оформлення ділових паперів, лінгвокриміналістика, герменевтика, юрислінгвістика, культура мовлення юриста, ораторська майстерність тощо [2; 21].

На жаль, кількість таких дисциплін при підготовці іноземних фахівців в Україні значно скорочується, що зумовлено недостатнім рівнем сформованості мовних, мовленнєвих, комунікативних та соціокультурних фонових компетентностей, яких потребує вивчення юридичних дисциплін.

При наявності розбіжностей у визначенні складових ВМО студентів-правників, головною ознакою, безумовно, залишається наявність *мовної свідомості* та *мовної самосвідомості*. Саме формування таких якостей повинно знаходити методичні рішення в аудиторній та позааудиторній роботі викладача-русиста.

Викладення основного матеріалу. За Ю.І. Пассовим, усвідомлення себе як МО передбачає такі складники як: усвідомлення себе МО в цілому: на вербально-семантичному, лінгво-когнітивному та мотиваційному рівні; здатність користуватись мовою в текстовій діяльності – комунікації; спроможність до саморозвитку, до забезпечення креативної текстової діяльності [18].

ВМО іноземного студента формується під впливом першої, рідномовної особистості. Безсумнівно, рівень її розвитку зумовлює формування будь-якої наступної МО в новому мовному середовищі. Як правило, іноземні студенти-юристи (туркменські або азербайджанські) у своїй більшості білінгви, які володіють, крім рідної, ще кількома мовами: це турецька, англійська, іноді узбецька й арабська. Але рівень володіння цими мовами не відповідає потребам ВМО й, частіш за все, не піднімається вище розмовно-побутового стилю мовлення.

В.І. Карасік, аналізуючи типи МО з позицій етнокультурної лінгвістики «свій» – «чужий», виділяє низку типів МО, серед яких виділено «людину, яка говорить чужою мовою з навчальною метою, що не належить до характеристик природного середовища спілкування». З точки зору вченого, МО «проявляється лише в окремих жанрах, а особистісно-орієнтоване спілкування – засіб маскуванню особистості мовника. МО не може бути названий мовець, що спілкується повсякденною мовою і тільки представницьке спілкування акцентує особистість мовця». Формуванню ВМО, як стверджує науковець, «сприяє статусно-орієнтоване спілкування, під час якого мовець начебто «вдягає маску» (переклад наш – Л.К.) [11: 12–13].

Незважаючи на білінгвізм іноземних студентів-правознавців, російська мова – єдина, що здатна підняти розвиток особистості до реалізації професійних потреб, зумовлених статусом правознавця, оскільки виконує функцію мови навчання й первинного опанування професії. Перед викладачами-русистами стоїть складне завдання формування *іншомовної особистості* студентів, для яких професійна складова – найголовніше, спираючись на їхній особистісний досвід опанування мов, враховуючи, що професійна діяльність студентів відбуватиметься в лінгвокультурному соціумі рідної країни.

Стратегічними можна назвати завдання розвитку МО й формування ВМО на заняттях з РМІ. Вирішити такі завдання засобами методики викладання мов можна, використовуючи професійно й особистісно орієнтовані завдання, звертаючись до порівняння навчального матеріалу з РМІ та аналогічного матеріалу з рідної мови студента. Така особливість формування ВМО зумовлює постійну увагу до розвитку компетентностей самостійної роботи з переносу (трансферу) компетентностей, що сформовані на заняттях з РМІ, на рідну мову.

Відбір та тематичне розподілення навчального матеріалу з РМІ як мови навчання на юридичному факультеті зумовлені комунікативними завданнями студентів щодо участі в навчальному процесі: лекціях та практичних заняттях, семінарах, колоквиумах, поточному та фінішному контролі тощо.

Відбір дисциплін для вивчення наукового стилю мовлення підпорядковано завданню: найбільшу увагу приділяти профільним дисциплінам, із яких студенти будуть здавати атестаційні іспити на четвертому курсі. Це такі дисципліни як історія держави та права, цивільне право та кримінальне право. Згідно з вимогами курсу названих дисциплін та Програми з російської мови для іноземних студентів [22], на кафедрі мовної підготовки було створено три посібники з мови навчання [8; 9; 10]. Посібники відбивають тісний зв'язок із профільними дисциплінами: текстотеки укладено на основі лекцій провідних викладачів кафедр юридичного факультету, методичних указівок для студентів та сучасних видань з відповідних фахових дисциплін. У підручниках наводиться постійне співставлення інформативного матеріалу навчальних текстів із відповідними документами країни студента, використовуються завдання, що спонукають студентів звертатися до Конституції своєї країни, Цивільного та Кримінального Кодексів, до документів, з якими їм доведеться працювати в майбутньому. Така організація роботи з РМІ заохочує студентів до пізнавальної активності, сприяє формуванню мовної професійної самосвідомості. Презентація готової інформації перестає бути метою навчання, створюються умови для її активного самостійного професійного пошуку. Такий підхід до організації роботи зі студентами відбиває сучасну парадигму навчання мов.

На заохочення студентів звертатися до першоджерел розраховано впровадження тематики для самостійної підготовки доповідей з мови

навчання у 4-6 семестрах: «Сучасна законотворчість». Студентам було запропоновано підготувати доповіді про сучасні закони, що приймаються у країні студента, в Україні або у будь-якій країні світу. Більшість студентів-юристів обрали для доповідей сучасні закони своєї країни, декілька студентів обрали законотворчість України, зокрема аналіз процесу прийняття держбюджету. Законотворчість у інших країнах студентів не зацікавила, що свідчить, з одного боку, про прагматизм студентів, а з іншого – про обмеженість професійної зацікавленості майбутніх фахівців. Таке завдання сприяє формуванню ВМО правника й рідномовної особистості, оскільки тексти, з якими вони працюють під час підготовки доповідей, є перекладами з рідної мови, виданими в країні студентів. Презентуючи тему, нерідко в Power Point, майбутні правознавці «вдягають маску» представницького спілкування [9: 12–13], опановують комп'ютерні технології роботи з текстовим матеріалом.

Прикладом звернення до особистості студента можна назвати завдання з мови навчання до теми «Диспозиція та санкція». Студентам пропонується підібрати текстові ілюстрації до видів диспозицій і санкцій, використовуючи Кримінальний Кодекс своєї країни, або Кримінальний Кодекс України (пошукове читання з подальшим підготовленим монологом).

Такі завдання допомагають опанувати майбутню професію, сприяють розвиненню рідномовної та російськомовної професійної особистості.

Висновки. Запропоновані у даній статті спостереження щодо особливостей і засобів формування ВМО іноземних студентів-правників на заняттях з РМІ не вичерпують проблеми. Деякі дослідники стверджують, що під час навчання РМІ формується неповна модель ВМО, деякі говорять про можливість формувати «лише окремі риси ВМО фахівця», тобто такого, «який володів би професією і російською мовою як іноземною і міг би спілкуватися в міжкультурному, мультилінгвальному просторі, зокрема в професійному» [16: 32]. Методичні засоби «пробудження» мовної професійної свідомості та самосвідомості, запропоновані у даній статті, можуть застосовуватись і для навчання студентів інших спеціальностей.

Перспективою подальшого наукового пошуку може стати вивчення динаміки формування ВМО іноземних студентів-юристів

починаючи з комунікативної особистості як її першого рівня – до аксіологічної особистості, конкурентоспроможної, здатної до успішної соціалізації та адаптації на ринку праці, здатної до активного саморозвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Базаров С.Н. Развитие коммуникативных умений юристов в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01, 13.00.08 / С.Н. Базаров. – Челябинск : Урал. гос. акад. физ. культуры, 2002. – 18 с.
3. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
4. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика : Учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак-тов иностр. языков высших пед. учеб. заведений / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – М. : Академия, 2004. – 336 с.
5. Дем'яненко О. До проблеми формування мовної особистості студентів мовних спеціальностей в умовах кроскультурної інтеграції / О. Дем'яненко // Зб. наук. праць Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. – Ч. 2. – С. 107–112.
6. Дороз В.Ф. Вторинна мовна особистість – реалія сьогодення [Електронний ресурс] / В.Ф. Дороз // Вісник Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки, 2010. – Режим доступу : <http://book.net/index.php>.
7. Евдокимова М.Г. Особенности становления вторичной языковой личности студента в неязыковом вузе [Електронний ресурс] / М.Г. Евдокимова. – Режим доступа : http://sociosphera.com/publication/conference/2013/182/osobennosti_stanovleniya_vtorichnoj_yazykovoj_lichnosti_studentsa_v_neyazykovom_vuze/
8. Иванова Т.А. Изучаем теорию государства и права : учеб. пособие по рус. языку для иностр. студ. I курса юридич. фак-та / Т.А. Иванова, Л.А. Куплевацкая, И.И. Черненко. – Харьков : Экограф, 2013. – 148 с.
9. Иванова Т.А. Русский язык юристам: пособие по научному стилю речи для студентов-иностранцев II курса / Т.А. Иванова, И.И. Черненко. – Х. : Компания СМИТ, 2013. – 120 с.
10. Иванова Т.А. Русский язык юристам: пособие по науч. стилю речи для студентов-иностранцев III курса / Т.А. Иванова, И.И. Черненко. – Х. : Компания СМИТ, 2014. – 82 с.

11. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2007. – 477 с.
12. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : ЛПИ, 2010. – 264 с.
13. Кравець О.В. Мовна особистість у іншомовному просторі / О.В. Кравець // Науковий вісник Ужгород. Нац. ун-ту. Серія: Педагогіка, соціальна робота. – Ужгород : Вид-во УжНУ, 2013. – Вип. 31. – С. 84–87.
14. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : ИТДГК «Генезис», 2003. – 375 с.
15. Мацько Л.І. Українська мова в освітньому просторі : навч. посібник для студ.-філологів освіт.-кваліфік. рівня «магістр» / Л.І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
16. Ніколаєнко В.В. Особливості формування вторинної мовної особистості іноземних студентів [Електронний ресурс] / В.В. Ніколаєнко // Педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 22. – С. 31–36. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/UJPN/pedalm2014226>
17. Осиянова О.М. Языковая личность XXI века: проблемы и перспективы / О.М. Осиянова // Вестник ОГУ. – Оренбург : ОГУ, 2002. – Вип. 6. – С. 191–193.
18. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования : метод. пособие для преп. рус яз. как иностр. / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М. : Рус. яз. Курсы, 2010. – 568 с.
19. Петрова О.Б. Формування вторинної професійної мовної особистості іноземних студентів, які навчаються російською мовою в немовному ВНЗ / О.Б. Петрова // Проблемы и перспективы языковой подготовки иностранных студентов. – Харьков : ХНАДУ, 2015. – С. 335–338.
20. Соломаха А.В. Концепт «вторинна мовна особистість» в теорії та методиці навчання іноземних мов [Електронний ресурс] / А.В. Соломаха. – Режим доступу : elibrary.kubg.edu.ua/3197/1/Solomaha-A_VPP_13_FIMD_PI.pdf.
21. Субботина И.М. Обучение профессионально-речевому общению иностранных студентов-юристов на основе судебного диалога : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Субботина Ирина Михайловна. – Белгород, 2008. – 230 с.
22. Тростинская О.Н. Программа по русскому языку для иностранных студентов : учеб.-метод. комплекс / О.Н. Тростинская, Т.Н. Алексеенко, Е.В. Копылова. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 88 с.
23. Халеева И.И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста / И.И. Халеева // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М. : Институт русского языка РАН, 1995. – С. 277–279.